

Az Elég gazdasága

– a szombat gazdasága

A Biblia tanácsát kérni?

Arisztotelész különbséget tett a között a gazdaság között, amely a szükségletek kielégítésére termel, és a között, amelyben a pénz szaporítása áll a középpontban. Ez utóbbinak az az ismertetőjegye, hogy ebben „a gazdagság és a birtoklás nem ismer határokat”. Arisztotelész szerint csak az első fajta gazdálkodás érdemi meg az „ökonómia”, az „észszerű gazdálkodás” megnevezést. A hasonló hangzás ellenére a piaccgazdasági közgazdaságtan *Adam Smith* óta valami más, mint amit az ókorban értettek „ökonómián”. Az ókori közgazdaságtan nem az optimális profit tana, hanem útmutatás ahhoz, hogyan kell vezetni a házi gazdaságot: ebben gondoskodóan cselekszenek az emberek, tekintettel vannak a többiekre és környezetükre is. Az *Adam Smith* óta érvényes közgazdaságtanban viszont az emberek önzők, haszonlesők, és csak saját előnyeikre figyelnek. Utóbb a közgazdaságtan elkezdett elválni a valóságos élet világától, kifejlesztette saját dinamikáját, és végül uralma alá vonta a szociális kapcsolatokat; *Jürgen Habermas* „az élet gyarmatosításának” nevezte ezt a folyamatot.

Fontos, hogy az említett két gazdaságtant ne egyszerűen időbeli egymásutánjában értsük meg. A két koncepcióhoz eltérő etikák és emberképek szolgálnak alapul, de eltérő elképzelések is arról, hogy mi a gazdaság feladata. Mi már nem engedhetjük meg magunknak egy korlátozott közgazdasági elképzelés uralmát, nekünk a társadalom egészének és a természet háztartásának közgazdaságtanára van szükségünk. Olyan gazdaságtanra, amely az *oikosz* (ház) szó eredeti értelmében „az egész házról” gondoskodik, a munkanélküliekről éppúgy, mint a környezetről, az öregekről éppúgy, mint a fiatalokról, az egészségről éppúgy, mint a munkának a nemek közötti elosztásáról.

A bibliai hagyományok kortársai Arisztotelésznek, és olyan forrásokat tartalmaznak, amelyeket eddig nemigen vettek figyelembe, s amelyek lökést adnak ahhoz, hogy kivo-

nuljunk a kapitalista piaccgazdaságból, és mozgósítani tudjuk a beszűkült kapitalista felfogással szembeni ellenállás erőit.

A szombat közgazdaságtana

A szombat közgazdaságtanának – amely alapjában véve az Elég közgazdaságtana – alaptörténete a mannáról szóló elbeszélés. Alig szabadult meg az egyiptomi rabszolgaságtól, a nép számára az a kérdés vetődik fel, hogyan lehet élni a fáraói rendszeren kívül. A manna-elbeszélés erre a kérdésre ad választ. Ez nem egyszerűen a csodás táplálás elbeszélése, amelyet esetleg a tamariszkuszfák titkára utalva lehet magyarázni, hanem közgazdaságtani tanító történet, amely Istennek az egyiptomi gazdasággal – egy rabszolgamunkán nyugvó „magas kultúrával” – szembeni alternatíváját mutatja fel.

A megszabadult rabszolgák az egyiptomi viszonyok közüli kivonulás során „felfedezik” a szombatot. Minden családot arra utasítanak, hogy csak annyit gyűjtsenek, amennyit megesznek. Ezt a táplálékhoz való a jogot korlátozás nélkül biztosítják. Isten gondoskodik arról, hogy legyen táplálék, és hogy ez a táplálék mindenki számára elég legyen. A héberek felfedezik, hogy a hatodik napon kétszer annyi van – tehát az élelmiszer előteremtésére fordított hat nap elég ahhoz, hogy a hetedik napon is élni tudjanak. Később fölveszik a Tórába a szombat parancsát, és ezzel az intellemmel alapozzák meg: „Emlékezzél arra, hogy rabszolga voltál Egyiptomban” (5Móz 5,15; viszont teremtéstörténeti indoklás olvasható 2Móz 20,11-ben)! Az emlékezésnek az a rendeltetése, hogy megóvja a népet az egyiptomi viszonyok közé való visszaeséstől. A szombat parancsa *kettős* útmutatást tartalmaz: útmutatást a munkához, és útmutatást a hetedik napi nyugalomhoz.

A szombat egy *harmadik*, a munkán és a pihenésen túli időszakot jelképez: ugyanis nem az önmagában vett munkát tiltják meg, hanem éppen azt a létfontosságú és a gazdaság céljaira irányuló munkát, amelyre függőségben dolgozó em-

bereket kényszerítenek; hiszen a szombat nem az önmagában vett munkát tiltja, hanem – amint *Benno Jacob* rabbi mondja – minden olyan, célhoz kötött munkát, amely a szerzésre, a keresetre irányul. A szombat a válasz arra a kérdésre, milyen helyet szabad elfoglalnia a munkának az egyén és a társadalom életében. A válasz így hangzik: Elég hat napig dolgozni ahhoz, hogy hét napig élhessünk. A hetente visszatérő szombat a célok nélküli élet reális utópiája egy olyan élet közepette, amelyet a célok tartanak uralmuk alatt.

A minden hetedik napon megtartott szombati nyugalom mintájára megalkotnak egy további ritmust is: a *szombatévet*. „Hat éven át vesd be földedet, és takarítsd be termését! A hetedikben azonban hagyd parlagon, hagyd magára...” (2Móz 20,10-11)! A parlagon hagyás új erőt a földnek, de azoknak is, akiknek évről évre be kell vetniük. A szombat alapelvét – „Ne facsard ki a végsőkig!” – alkalmazzák a mezőgazdasági termelésre. A föld parlagon hagyását később olyan adósság-elengedéssé alakítják át, amely minden hetedik évben érvényteleníti az eladósodást (5Móz 15): kiszabadítják az adósságot hitelezőktől való gazdasági, szociális és politikai függésből. Ez akadályt gördít annak a társadalmi tendenciának az útjába, hogy kevesek kezében összpontosuljon a gazdagság és a hatalom.

A szombat, a szombatév (és a minden hetedik szombatévben visszatérő „jóbelév”) hetes ritmusa át gondolt gazdaságetikai felszabadítási koncepciót jelent, amely a munkára, a földre és a pénzre, illetve a tőkére vonatkozik. A szombat megszabadítja a dolgozó embert a munka kényszereitől, és kiszabadítja az urától való függőségéből; a szombatévi parlagon hagyás megszabadítja a földet a szakadatlan kihasználástól; a szombatévi adósságelengedés megszabadítja a gazdaságot a pénz kényszereitől. Ez a koncepció válasz a gazdálkodásnak azokra az alapvető kérdéseire, amelyek ma is fölvetődnek. Hogyan bánnak a dolgozó emberrel? Mi történik az erőforrásokkal, a földdel? Mi történik a pénzzel?

Az Elég közgazdaságtana

Minden társadalomnak fel kell tennie magának a kérdést, hogyan bánik a kigazdálkodott társadalmi termékkel. Mire használja fel? Paloták építésére? Háborúkra? A régi Izrael világos döntést hozott: A kigazdálkodott nyereség elsősorban nem a gazdagság felhalmozását szolgálja, hanem „gazdálkodástól mentes” idővé kell össztársadalmilag átalakítani: szombattá és szombatévvé. Azáltal, hogy az egész társadalom gazdaságának fölöslegét mindenki számára való idővé alakítja át, a Biblia választ ad a gazdálkodás értelmének kérdésére.

A szombat annak az *életművészetnek* a jelképe, amelynek tudomása van arról, hogy létezik az Elég. A hatnapi munka elég hét napra. Hatévi munka után minden szükségesebből van elég ahhoz, hogy az elkövetkező szombatévben is lehessen élni. Az „elég” kulturális és etikai kategória, amelyet a gazdasági és technológiai lehetőségeknek megfelelően kell konkrét tartalommal megtölteni. Az „elég” tudata korlátok közé szorítja a kapzsiságot és a növekedés kényszerét.

Erich Fromm mutatott rá arra, hogy a szombat olyan nap, amelyen „az ember úgy él, mintha semmit sem birtokolna, mintha nem követne más célt azon kívül, hogy létezzék, azaz kibontakoztassa lényegi képességeit – imádkozzék, tanuljon, egyék-igyék, énekeljen, szeressen”. A szombat a gazdálkodástól megszabadított idő, amely ugyanakkor éppen a munka világának rabszolgái számára biztosítja az emberiség játékterét. Senki ne mondhassa: annyira lefoglalja a termelés és a kereskedés, hogy nincs ideje imádkozni, tanulni, enni-inni, énekelni, szeretni.

Összefoglalva: A szombat ószövetségi elképzelésének középpontjában a gazdasági kényszerektől megszabadult és az élet teljességének megélésére felszabadult ember eszményképe áll; nem az a dolgunk, hogy javakat és tőkét halmozzunk fel, hanem hogy megteremtsük a jó élet és az igazságos együttélés lehető legjobb feltételeit; ezért a termelékenység fejlődését a jó élet és a társadalom minden tagja igazságos együttélésének szolgálatába kell állítani.

A mindenki számára felszabadított idő kultúrtársadalmi

A neoliberalizmus „csúcsra járta” a szűkösség gazdaságtanát, amely egy feje tetejére állított értelmű valóságból indul ki: hiányt és szűkösséget feltételez, és növekedést követel mindenekfelett, holott bőség, sőt túlaradó bőség van. A fölösleg közepette a növekedést prédikálja megoldásként, és ha az emberek nem hagyják, hogy a fogyasztásra mint elsődleges emberi kötelességre korlátozzák őket, akkor azt veti szemükre, hogy félelemből spórolnak. Az anyagi javak minden mértéken felüli bőségének ígéretével a szombat azt a víziót állítja szembe, hogy a technológiai és gazdasági fejlődést a jó élet és az emberek igazságos együttélésének szolgálatába állítsuk.

Unokáink gazdasági lehetőségei című, 1930-ban közzétett híres tanulmányában *John Maynard Keynes* brit közgazdász pontosan erre gondolt, amikor arról a reményről beszélt, hogy eljön az idő, amikor megoldják a szorongató gazdasági problémákat, s a gazdálkodás így a jó élet mellékes ügyévé válik.

Franz Segbers

Forrás: Junge Kirche 2004/4

A szombat rituáléja

A mindennapi életben mindannyian használunk szimbolikus rituálékat. Például amikor tiszteletünk jeleként megemljük a kalapunkat, vagy valakivel kezdet rázunk, hogy kifejezzük barátságos érzelmeinket – akkor nem nyelvi szimbólumokat használunk, hanem szimbolikus cselekvést végzünk. Az imént említettekhez hasonló szimbólumokat egyszerű és könnyű megérteni, éppúgy, ahogyan egyes álmok mindenki számára minden további nélkül világosak. Sok olyan vallási szimbólum is van, amely nehézség nélkül megérthető, mint például az a régi héber szokás, hogy a gyász jeleként megszagatják ruhájukat. Másfelől létezik sok más olyan rituálé, amely éppen olyan bonyolult, mint sok álom és mítosz szimbolikus nyelve, és éppen úgy értelmezésre szorul – ilyen a szombat rituáléja is.

A szombat megtartásának előírásai kiemelkedő helyet foglalnak el az Ószövetségben. Ténylegesen ez az egyetlen olyan rituálé, amelyet a

Tízparancsolat is megemlíti. „Emlékezz meg a szombatról! Tartsd meg szentül! Hat napon át munkálkodhatsz, és mindenfajta munkát végezhetsz. A hetedik nap az Úrnak, a te Istenednek szentelt pihenőnap. Azon semmilyen munkát nem végezhetsz: sem te, sem fiad és leányod, sem rabszolgád és rabszolganőd, sem állatod, sem az idegen, akinek lakójoga van városaidban. Mert hat nap alatt alkotta az Úr az eget, a földet és a tengert, a mindent, ami hozzájuk tartozik: a hetedik napon pihent. Ezért áldotta meg az Úr a szombat napját, és szentnek nyilvánította” (Kiv 20,8-11). A Tízparancsolat második változata (MTörv 5,12-15) ismét megparancsolja a szombat megtartását, ha ezúttal nem is Isten hetedik napi pihenésére hivatkozva, hanem az egyiptomi kivonulásra: „Gondolj arra: Amikor Egyiptomban rabszolgá voltál, az Úr, a te Istened erős kézzel és magasra emelt karral kivetett onnan. Ezért tette kötelességeddé az Úr, a te Istened, hogy

megtartsd a szombatot” (MTörv 5,15).

A modern ember számára meg lehetőségek meggyőzőnek tűnik a szombat intézménye. Hogy az ember a hét egy napján kipihenje munkája fáradalmait, magától értetődő társadalomhygiéniai intézkedésnek tűnik, amelynek az a célja, hogy megteremtse azt a testi és szellemi nyugalmat és ellazulást, amelyre szükségünk van ahhoz, hogy a mindennapi munka el ne nyeljen minket. Ez a magyarázat a maga területén kétségtelenül helytálló, de nem válaszol meg néhány kérdést, amely akkor vetődik fel, ha közelebbről megnézzük a Bibliának a szombatra vonatkozó parancsát, és különösen a szombat rituáléját, ahogyan az a Biblia utáni hagyományban kifejlődött.

Miért olyan fontos ez a társadalomhygiéniai törvény, hogy fölvevették a Tízparancsolatba, amely különben csak alapvető vallási és etikai elveket fektet le? Miért hozzák összefüggésbe Isten hetedik napi „pihe-